

„Mikor gyertyámat eloltom”

Kontra Ferenc:
Horvátország magyar
irodalma
(A kezdetektől
napjainkig)
HunCro, Eszék, 2011.

Az eszéki HunCro Kiadónál 2011-ben megjelent *Horvátország magyar irodalma* című kötet régi igényt próbál kielégíteni, a magyar irodalom egy földrajzilag specifikus, eddig még feldolgozatlan szegletének áttekintő elbeszélését igyekszik nyújtani. A határon túli magyar régiók irodalmáról való beszéd sokáig az irodalomtörténet egyik kevésbé reprezentált, háttérbe szorult területe volt. A jelenség oka leginkább a rendszerváltás előtti ideologikus irodalomszemlélettel függ össze. A határon túli magyar szerzőkről, tágabb kontextusban irodalmakról való beszéd mintha nem követte volna az irodalomtudomány utóbbi évtizedekben tapasztalható hazai mozgásait. Ez a hagyomány azonban átalakulóban van. Kontra Ferenc író, a Magyar Szó Kilátó című kulturális mellékletének szerkesztője az irodalmi örökség megőrzése mellett már nem akar lemondani a korszerűség követelményéről sem, a modern irodalomelmélet recepcióját szem előtt tartva az elbeszélés nyitottságát valósítja meg. A szerző a kötet mottójának Hans Gadamer *horizontról* alkotott recepcióját választotta, mely szerint „Horizont – ez egy mindannyiunk számára ismert élő tapasztalatot hív elő. [...] A világ ilyen értelemben mint egy hatalmas tér jelenik meg számunkra, melyben benne vagyunk, és a magunk szerény tájékozódási pontjait keressük.” E definíció szerint a szerző nem szándékozik az általa előadott irodalomtörténetet az egyedül lehetséges elbeszélés tekintélyelvű pozíciójába helyezni, de szembehelyezkedik a délvidéki irodalom elavult recepciójával is, mely szerint ezen irodalom csak a délszláv irodalom tükrében értelmezhető. Maga a szerkesztés is egy a lehetséges változatok közül, melyek egyaránt létjogosultak lehetnek. A szerző reflektál erre a problémára, amikor előszavában azt írja, hogy lehetetlen a mai Magyarország irodalmában olyan történetét elbeszélni, melynek egységes irodalomszemlélete lenne.

Fontos kitérni a kötet műfajára is. Az 500 oldalas munka döntő része szépirodalmi válogatás, írókat és meghatározó műveiket közöl időrendi sorrendben,

portrékkal és bibliográfiával kiegészítve, tehát nem nevezhetnénk szöveggyűjteménynek. Antológia sem, mivel a benne olvasható művek nem egy témakör vezérfonalát követik, az időkeret, amit felölelnek, pedig több mint 500

év, ugyanis Horvátország magyar irodalmának történetét a kezdetektől napjainkig kívánja ábrázolni. Kontra Ferenc előszavából kiolvasható egy általa preferált irodalomtanítási koncepció alapja is, mely szerint a nemzeti irodalom egészének megismerése mellett a szülőföld irodalmának is fontos szerepet kell betöltenie a tananyagban, ami konkrét művek megismerésén keresztül valósítható meg. Az ilyen jellegű megszólalás hitelességét az támasztja alá, hogy a szerző Horvátországban egy ideig gimnáziumban tanított.

Egy ilyen átfogó munka esetében az egyik legfontosabb kérdés tehát, hogy a hatalmas irodalmi termésből milyen elvek mentén válogat a könyv, hiszen a teljességre törekvés nyilvánvalóan képtelen igény lenne. Ami rögtön feltűnik, az Vitéz János és Janus Pannonius szerepeltetése a kötetben, ami a mindennapi olvasó számára elsőre talán furcsa, hiszen a két szerző a régi magyar irodalom kontextusában és nem ilyen módon, Horvátország területéhez kötve szokott megjelenni. Ezzel a problémával kapcsolatosan a határok meghúzásához, illetve a szelekció kérdéséhez a szerző maga ad kulcsot előszavában: „Nagyon leegyszerűsítve az alapkérdést, ami manapság foglalkoztat: van-e horvátországi magyar irodalom? Ilyen megfogalmazásban semmiképp. Azonban a határok akár légiesek, akár nem, azért mégis az ország az, ami éppen aktuális földrajzi kategóriaként a megértést, a definiálást szolgálja. [...] Ezért választottam a Horvátország magyar irodalma meghatározást. Így nem tartalmaz mást, mint azt a tényt, hogy melyik térség irodalmával foglalkozom. Hogy ki és miért tartozik ide, arra csak azt tudom mondani, hogy minden eset más” (8). Ilyen megvilágításban a két említett szerző szerepeltetése más értelmezést kap.

Talán nem is lehet másképp könyvet írni, mint oly módon, hogy az alkotó szoros kapcsolatban áll az alkotásával, vagy ebben az esetben a mű tárgyával, a

régió magyar irodalmával. A kötet előszavának félreérthetetlen kicsengése, hogy Kontra Ferencet személyes viszony fűzi a feladathoz. A szerző forrásait az évtizedeken keresztül antikváriumokból, aukciókból gyarapított könyvtára, valamint levéltárak anyagai jelentették. Egy, az olvasó felé történő kiszólásból felsejlik a feladat bonyolultsága, illetve a terep veszélyei is, melyen a szerző tájékozódni és közlekedni készül. „A kontraszelekció, a féltékenység és a pozícióföltés máig tartó folyamat, amely rendre elébe állt bármilyen kánon vagy párhuzamos irodalmi létezés feltételeinek” (8).

Lényeges kiemelni, hogy évtizedekig a horvátországi magyarság kulturális élete és irodalma szorosan kötődött a Vajdasághoz. Így a kortárs horvátországi magyar irodalomról szóló beszéd is elképzelhetetlen volt a vajdasági magyar irodalom kontextusán kívül. Ez a helyzet Jugoszlávia szétbomlásával megváltozott, ugyanis felbomlottak az addig működő, gyakran államilag irányított kulturális és irodalmi mechanizmusok. Ezzel a magyarság lehetőséget kapott kulturális életének újraszervezésére, de szembe kellett nézni a szervezett keretek felbomlásával keletkezett bizonytalansággal is. Ez a megfigyelés a kortárs szerzők esetében lényeges, akik immár nem Újvidéken keresztül, hanem közvetlenül kötődhetnek a Budapest-centrikus magyar irodalmi struktúrákhoz, és munkásságuk már nem értelmezhető egy kontextusban a vajdasági magyar írókéval.

A kötetben a megőrzés szándéka mellett a háttérben óhatatlanul jelen van a pusztulás képe is, annak ellenére, hogy a szerző törekszik megőrizni a térség irodalmát, sőt a diskurzus részévé tenni. A pusztulás ilyen formában nem csupán egy, az emberi emlékezetben lejátszódó folyamatot, a feledést jelenti, hanem a szó fizikai értelmében vett megsemmisülést is, a drávaszögi magyar könyvtárak eltűnését, ami véleményem szerint az asszimiláció folyamatába illeszkedik. Ennek a visszafelé törlés sorozatnak utolsó stációja a délszláv háború volt. Különösen keserű szájját hagy ez az olvasóban akkor, amikor erőfeszítéseket teszünk kultúránk digitalizálására és továbbörökítésére, hogy közben éppen a digitalizálás lehetséges forrásai semmisüljenek meg.

Ha részletesen megvizsgáljuk a kötetben szereplő szerzőket és alkotásokat, akkor elmondhatjuk, hogy a magyar irodalmi kánon ismert, kevésbé ismert, valamint elfeledett szerzőinek szövegei

követik egymást, azzal, hogy némelyik szerző nagyobb, míg másik kisebb hangsúllyal szerepel a válogatásban. Több olyan, főleg kortárs alkotó műve olvasható a kötetben, aki recepciója ma még nem egyértelmű és kiforrott. Mellette helyet kaptak a klasszikusok is, az említett *Janus Pannonius* és *Vitéz János* mellett méltán örvend nagy ismertségnek *Zrínyi Miklós*, horvát bán, a magyar barokk irodalom legkiemelkedőbb alakja, akinek egyik legjelentősebb művét, az *Adriai tengernek Syrénája* című alkotását öccse, Zrínyi Péter (horvátul Petar Zrinski) fordította horvátra. A „Zrínyi-jelenség” különösen izgalmas, mivel a költő-hadvezérre a horvát történeti hagyomány horvátként tekint, míg a régi magyar irodalom korában kulcsfigurát betöltő Zrínyi-költemények recepciójának egyik közismert megállapítása, hogy azok a nemzet erkölcsi erejének és keresztény felfogásának értékeit hangsúlyozzák kiemelkedő művészi formában.

A Bellyén született *Ács Gedeon* nevét a Spenót nem említi. A fiatal szerző a szabadságharc bukása után elkísérte Kossuthot az emigrációba, és Bostonban 14 kötetes naplószerű memoárt írt, mely új fényben világítja meg az emigráció mindennapjait és küzdelmeit, ezzel árnyalva azt a képet, amit Kossuthról a történeti tanulmányok során alkothattunk. Műveiben folyamatosan jelen van a honvágy, amely baranyai szülőfalujának részletes, gyakran idilli leírásában manifesztálódik, erről olvashatunk a kötetben szereplő *Mikor gyertyámat eloltom* című művében is. A talán elfeledett vagy kevésbé ismert szerzők közé tartozik (*Újlaki*) *Neumayer Kornél Dezső* is, akinek autentikus, a vidéki hétköznapiakra vonatkozó leírásait korának kiemelkedő novellistáival, a térben és idővel hozzá közel álló Tömörkény Istvánéival rokonítják. A Zsennyén született *Békássy Ferenc* talán legizgalmasabb szereplője a kötetnek. A költő, esszéista a magyar költészet Angliában sokáig legismertebb alakja volt, King's College hallgatójaként tagja volt a cambridge-i egyetem irodalmi klubjának, az Apostolok Társaságának. Itt került kapcsolatba olyan jelentős írókkal, filozófusokkal és közgazdászokkal, mint Bertrand Russell, Ludwig Wittgenstein, Virginia Woolf vagy John Maynard Keynes közgazdász. Békássy kibontakozó irodalmi karrierjének végét az első világháború kitörése jelentette, ugyanis barátai óvásának ellenében megszakította tanulmányait, hazautazott, és önkéntes huszárnak állt

a háború második évében. Nem sokkal ezután, 1915-ben hősi halált halt. Tehetségére jellemző, hogy Babits a Nyugatban méltatta a fiatal költőt, hátrahagyott verseit pedig Kosztolányi Dezső, Schöpflin Aladár és Tóth Árpád méltatták, Angliában pedig Virginia Woolf rendezte sajtó alá és jelentette meg Békássy angol verseit 1925-ben, halála után tíz évvel.

A XX. század irodalmának szerepeltetése során mintha eltűnne a tágabb kontextus, Horvátország magyar irodalma magába zárkózik, ami az első világháborút követő tragédia és annak nyomán a társadalmi, kulturális, illetve személyi szférában bekövetkező törés eredménye. A korszak irodalma, mely küzdelmek és megalkuvások története, nem csupán a irodalom horizontjából, hanem az ahhoz kapcsolódó társadalmi és politikai kontextusból érthető meg.

A kötet következő kiadásában érdemes lenne megfontolni a szorosabb egység létrehozását a szerzők és szövegeik között oly módon, hogy a szöveget életrajzi jegyzet előzné meg, és jegyzetek követnék. Ilyen módon részletesebb lehetne az irodalom külső kontextusának bemutatása, hiszen bizonyos ismeretek híján a szövegek értelmezése elemi akadályokba ütközik. A kötetről elmondható, hogy a jegyzetekkel, forrásokkal kiválóan rajzolja meg a kötetben szereplő szerzők jelentőségét és ezzel a délvidék ezen szegletének magyar irodalmi térképét. Megőrződik-e egy ilyen bonyolult szerkezetben a kellő koherencia, amely egy tudományos munkával szemben elvárható? Ezt megítélésem szerint az dönti el, hogy a megszólaló szerzők és életrajzok mennyiben párbeszédképesek egymással. Ezen a téren az egység biztosítva van.

Sikerült-e megvalósítania *Horvátország magyar irodalma* című kézikönyvnek a célkitűzését, az átfogó kép nyújtásának szándékát? A kritika tükrében azt válaszolhatjuk, hogy a vállalkozás jól oldotta meg a maga elé tűzött feladatot. Olyan könyvet vehet kezébe az olvasó, mely felrajzolja a horvátországi magyar irodalom átfogó képét. Bátran kinyithatják a kötetet azok is, akik még nem rendelkeznek a régió irodalmának átfogó ismeretével, olyan vezérfonalat kapnak a kezükbe, melynek segítségével a szerzők a magyar irodalom (és gyakran a kultúrtörténet) kontextusába illeszthetők, s melynek segítségével az esetleg elszigetelt ismeretek rendezett struktúrát nyerhetnek.

Szűts Zoltán

Egy platonista a posztmodern korában

Kodolányi Gyula:
A fény rétegei,
Nap Kiadó, Bp., 2010.

Kodolányi Gyula tanárom volt az ELTÉ-n. Bár ha jól emlékszem, csak egy évig tanított az Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszéken, meghatározó volt a hatása rám. Később mindig azon három ember között emlegettem (Balassával és Kulin Ferencel), akik különösen fontossá váltak számomra a bölcsészkarai évek alatt – a nyolcvanas évek alig, de már mégiscsak mozduló közegében. Elmondom rögtön, mi vonzott hozzá. Először is a világlátása: rendszeresen járt Amerikába, és a fordító szemináriumokon a német, a francia és az angol kulturális életből egyaránt vettünk példákat. Másodsor: az a tény, hogy minden szavát kultúra járta át – s nemcsak nagybátyja, Kodolányi János és apósa, Illyés Gyula öröksége érződött rajta: valahogy egész lényében érzékelti lehetett a kultúra értékeihez való kötődését. Harmadsor: a becsületessége. Álltunk az Illyés-villa teraszán, tán '87-ben, ha jól emlékszem, a Kádárházra lehetett rálátni onnét, meg persze Pestre is, a Rózsadombról, és azt mondta – bárhol publikálhatsz, amíg azt írhatod, amit gondolsz. Mi több: még kimondani sem kell mindent – de amit leírsz, az legyen igaz. Azóta is ezek a mondatok a támpontjaim.

Mindehhez azóta még egy fontos elem társult: az a rokonszenvesen töprengő hajlam, amely nem engedte Kodolányit elsiklani az élet látszólag apró, ám annál fontosabb jelenségei fölött, melyek folyamatos önreflexióra is kényszerítik, felfelé irányítva tekintetét, mint Platónét, Raffaello *Athéni iskola* című képén. És épp e tulajdonsága domborodik ki abban a kötetben, amiről most szeretnék írni.

Hogy az ember tanáráról nem ír kritikát, azt már az egyetemen megtanultam, egyébként úgy emlékszem, Balassa kapcsán, talán tőle magától. Az alábbiakat tekintse ezért az olvasó örömteljesen hasonló nézetek és szükségszerűen eltérő felfogások számbavételén alapuló szubjektív benyomásoknak Kodolányi tanár úr esszékötetéről, közelebbről *A fény rétegei* című tanulmánygyűjteményről.